

Rafael Vehils i l'aposta americana de Cambó

D'entre els diferents grans experts de confiança, en qüestions jurídico-econòmiques, amb qui Francesc d'A. Cambó i Batlle (1876-1947) es va envoltar al llarg de la seva dilatada projecció pública, com Miquel Vidal i Guardiola, Joan Ventosa i Calvell, Josep M. Tallada, Romà Perpinyà Grau, Lluç Beltran, Xavier Ribó, entre d'altres, Andreu Bausili i Rafael Vehils (ambdós traspassats, com el mateix Cambó, a Buenos Aires) són considerats, sobretot, com els màxims gestors del projecte americanista de Cambó que a l'Argentina d'entreguerres tingué la seva màxima expressió.

En el cas de Vehils, l'haver estat sempre a l'ombra de Cambó i de projectar-se bàsicament al món americà al llarg de la seva vida, ha fet que la seva figura no hagi estat fins ara pràcticament estudiada i recordada. La seva participació en entitats tan importants no ha merescut tampoc un estudi particular sobre un dels homes més rellevants que va treballar per a Francesc Cambó en l'àmbit americanista.

Rafael Vehils i Grau-Bolívar nasqué a Barcelona el 8 de novembre de 1886 i morí a Buenos Aires el mateix dia de 1959 en què ajustava els 73 anys d'edat. Excel·lí com a jurisconsult, financer i polític. Era fill de Joaquim M. Vehils i Fuchs (Barcelona, 1857-1934) que també era advocat, però professionalment es va dedicar a la música. Va ser director d'orquestra, i ho fou fins i tot en el Gran Teatre del Liceu de Barcelona. En tal condició, va viatjar molt. Té dedicat un carrer al barri del Clot de Barcelona. Els avantpassats més antics, que hom recorda, són del segle XVIII. La seva mare Rafaela Grau Bolívar va néixer a Santiago de Cuba el 1859 i va morir a

Buenos Aires el 21 d'octubre de 1940, el mateix dia també del seu aniversari. La seva única germana, més gran que ell, Maria del Carme Vehils es va casar el 1913 amb un marquès italià de nom Casimiro Arrigo i va morir el 1925 a Punta del Este (Uruguai).

El 1920, Rafael Vehils es casà a Madrid amb Blanca Balléry, una ciutadana francesa. Vers el 1921, van tenir un fill, Albert, que inesperadament va morir jove a començaments dels anys 1940 a l'Argentina. Havia estat alumne de la prestigiosa Mútua Escolar Blanquerna, institució docent catalanista i liberal, fundada el 1923 arran del cop d'Estat del general Primo de Rivera. Cambó i Ventosa i Calvell donaren suport i protecció a Blanquerna. Podem recordar altres alumnes, fills de la burgesia barcelonina vinculada també amb la Lliga que hi coincidiren: Maria Rosa Trias de Bes, filla del catedràtic de dret internacional, diputat i marmessor de Cambó Josep M. Trias de Bes i Giró, casada després amb un germà de mons. Antonio Añoveros (1909-1987) bisbe de Bilbao; els fills del també diputat Josep M. Casabò; Jordi (Marc) Taxonera, conegut monjo de Montserrat; el fill (Joan) del polític republicà Joan Casanovas; també, els fills de Manuel Carrasco i Formiguera, entre d'altres.

Vehilo, sobretot, *Vehils* (més corrent) és un llinatge que es troba al Maresme (Premià, Teià, Arenys de Mar i Mataró) i, també, a Barcelona. La seva etimologia, segons l'*Onomasticon Calaloniae*, obra monumental del filòleg Joan Coromines (1905-1997), deu venir del nom de lloc VALLIS VIGILI. És conegut el nom propi romà VIGILIUS, del grup format també per *Vigellius*, *Vigurius*, *Vegillis*, etc., d'òbvia arrel llatina que, entre d'altres, suposadament ha derivat en el cognom asturià *Vigil*.

Rafael Vehils va iniciar les activitats americanistes d'ençà de l'any 1909, el mateix en què es llicencià en Dret. Vinculat a la Lliga Regionalista, es va posar al servei de Cambó participant activament a la *Revista Comercial Iberoamericana Mercurio* –primer, en crear a Barcelona una agència d'informació econòmica que la nodria i, posteriorment, dirigint-la entre 1919 i la Guerra Civil, amb la col·laboració de Pere Casas Abarca i de Frederic Rahola– i en totes les activitats relacionades amb el Con Sud llatinoamericà que interessaven Cambó.

En aquest sentit, cal destacar, en especial, l'empresa transnacional d'energia de capitals belgues (SOFINA), suïssos i espanyols, amb seu a Buenos Aires, "Compañía Hispano-Americana

de Electricidad”, coneguda com a CHADE i de la qual Vehils va ser director general del 1931 al 1936. Fou ell, també, l’encarregat de transferir els actius de la CHADE a la “Compañía Argentina de Electricidad”, CADE, durant els darrers mesos de 1936, per tal de salvar la propietat davant del règim de Franco. Fou succeït en el càrrec per Andreu Bausili i Sanromà (1898-1992).

La seva activitat política es desenvolupà fonamentalment a les Corts Espanyoles, en ésser elegit diputat per l’esmentat partit regionalista els anys 1918, 1921 i 1923. En coincidència amb la incorporació de Francesc Cambó en els ministeris de Foment, primer, i d’Hisenda, després, Vehils en fou també el seu cap de gabinet. Va ocupar altres càrrecs oficials: fou membre del Consell Superior d’Economia; del Consell de Preus i Tarifes; secretari general del Comité Nacional de Comercio Exterior i president del Sindicat Hispano-americà de Promoció i Estudis Financers.

Continuant amb les activitats de projecció americanista, cal recordar que Rafael Vehils va substituir Frederic Rahola i Trèmols com a president de la Casa d’Amèrica de Barcelona durant un llarg període, de 1911 a 1936. A partir d’aquesta data hi continuà col·laborant estretament, des de l’Argentina, fins a la seva mort produïda l’any 1959 com a conseqüència d’una llarga malaltia, deixant un sol fill, Jorge Vehils, diplomàtic que s’ha jubilat com a ambaixador argentí per al continent africà amb seu a Lagos (Nigèria).

L’arxiu documental i bibliogràfic d’aquesta importantíssima plataforma americanista, encara massa poc coneguda, resulta essencial per abordar les relacions entre Espanya –i especialment Catalunya– i Amèrica en un període crucial que va des de la pèrdua de les darreres colònies de Cuba i Puerto Rico, el 1898, i l’inici de la dictadura del general Franco en finalitzar la Guerra Civil espanyola (1936-1939).

La Casa d’Amèrica de Barcelona va ser, doncs, una important associació privada encarregada de difondre la realitat econòmica catalana a Amèrica i les possibilitats d’inversió del continent americà durant la primera meitat del segle XX. En va ser l’entitat més important de l’Estat espanyol; fins i tot va representar-lo a la “Unió Internacional d’Associacions”, depenent de la Societat de Nacions amb seu a Ginebra. Entre els seus gestors principals trobem, a més de Rahola i de Vehils, Francesc Cambó, el marquès de Comillas o el

mateix president de la Generalitat republicana Francesc Macià. També hi participaren les personalitats polítiques i intel·lectuals més destacades d'Amèrica Llatina.

En aquest sentit, cal assenyalar la tasca lloable d'aquests darrers anys duta a terme per la professora argentina Gabriela Dalla Corte de la Universitat de Barcelona, per tal de preservar i classificar el contingut de l'arxiu de la Casa d'Amèrica de Barcelona i per intentar posar a l'abast dels investigadors unes fonts que són bàsiques per entendre el paper dels projectes empresarials cambonians a Amèrica i dels seus actors més visibles i determinants. Aquest material conté, per exemple, una gran informació sobre els contactes que Vehils, com a director de l'associació americanista, mantenia amb els polítics, intel·lectuals, economistes, empresaris i pensadors llatinoamericans. L'esmentat fons es troba, temporalment, dipositat a la Biblioteca del Pavelló de la República de la Universitat de Barcelona.

El 1924 Rafael Vehils s'havia establert a Montevideo, la capital de l'Uruguai, per dirigir-hi fins al 1928 la companyia de tramvies La Trsatlántica. Establert a l'Argentina, on va tenir molta anomenada dins el món mercantil i financer, va dirigir a més la Compañia de Gas de La Plata. Fou, també, un dels fundadors de la importantíssima Editorial Sudamericana, entre altres destacades empreses.

Des del 1939, Vehils va presidir la Institució Cultural Espanyola, organisme creat a Buenos Aires l'any 1912 i que va permetre a molts republicans exiliats a l'Argentina aconseguir una feina en uns moments molt problemàtics per a ells. També va dirigir la Cambra Oficial Espanyola de Comerç a Buenos Aires i va promocionar l'activitat empresarial de molts espanyols establerts a l'Argentina a partir de la Guerra Civil, sense mantenir contactes amb el règim franquista. Per això, la República Argentina va reconèixer els seus esforços incorporant-lo com a membre de l'Academia Nacional de Ciencias Económicas argentina.

Rafael Vehils va ser accionista de l'Editorial Sudamericana amb Victoria Ocampo i Oliverio Gironde, i l'encarregat de fer arribar a l'Argentina, des del seu exili a França, Antoni López Llausàs, l'important editor i propietari de la llibreria Catalònia de Barcelona. A l'exili argentí, Vehils i Cambó canalitzaren les inversions empresarials a l'Argentina des de l'esmentada Editorial substituint així la Casa d'Amèrica de Barcelona.

A l'Editorial Sudamericana es van publicar quatre col·leccions: "Horizonte" (que va incloure una obra de Pío Baroja); "Sur" (Aldous Huxley, Virginia Woolf i William Faulkner, entre d'altres); "Ciencia y Cultura" (*El hombre y la cultura* de Ruth Benedict) i "Breviarios del Pensamiento Filosófico" (que va incloure obres de Locke, Hume i Descartes). Cal destacar particularment la "Colección Infantil" amb textos de Maria Rosa Oliver, Julio Rinaldini i Leopoldo Marechal. Vehils hi va divulgar, a més, l'obra de Paul Groussac, Salvador de Madariaga, Norah Lange, James Joyce, Federico García Lorca, de l'esmentada Victoria Ocampo i Azorín.

Anteriorment, Vehils, partint de l'activitat duta a terme des de la Casa d'Amèrica de Barcelona, va debutar editant l'any 1910, amb la col·laboració de Marià Viada i Lluç, *Amèrica en España. Estudios americanistas en Barcelona*. El 1913, després d'un viatge que va fer a l'Argentina, per a promocionar la producció de cotó, va publicar un opuscle titulat *Los fundamentos del americanismo español y la misión oficial de la Casa de América de Barcelona*. El 1914, en plena Primera Guerra Mundial, va publicar *La Casa de América en la Unión de Asociaciones Internacionales de Bruselas* i, a més, *La Casa de América y la organización internacional. Informe del director*.

També, fou l'autor de *VII Congreso de la Unión Postal Universal. Servicios Hispanoamericanos*, publicat el 1920, i d'altres obres més: *Delegación Parlamentaria para las Relaciones con América y la Unión Interparlamentaria Hispanoamericana* (1919); *Memorandum reservado sobre el fomento de relaciones de España con las Repúblicas de América* (1918), acabat el conflicte bèl·lic mundial; *La Casa de América en Barcelona. Asociación Internacional Iberoamericana. Orientación, estructura y organización* (Barcelona, 1919); *Banco Español Transatlántico, S.A., en formación, fundamento, orientación, estructura* (Barcelona, 1919); *Banco Exterior de España. Informe de Don Rafael Vehils para el crédito nacional peninsular* (1928). Després de la seva estada a l'Uruguai, va tornar a Barcelona on va publicar l'obra *El libro en Uruguay. La industria editorial. El libro español. El libro de texto. El régimen de propiedad intelectual* (1927).

Rafael Vehils va rebre les condecoracions espanyoles d'Isabel la Catòlica i de Carles III; la "Orden del Libertador de Venezuela" i la "Cruz al Mérito del Ecuador". Durant els vint anys que va viure a

l'Argentina publicà, també, *Los principios sociales de la conferencia de Chapultepec* (Montevideo, 1945) i *La inmigración española en la Argentina* (Buenos Aires, 1947). La seva darrera obra va aparèixer a Buenos Aires amb el títol *Sentido y modos de la cooperación intelectual hispano-argentina* (1958), editada un any abans de la seva mort.

L'any 1961, aprofitant el cinquantè aniversari de la Casa d'Amèrica a Barcelona, Francesc Carbonell i Tortós, qui el va substituir en la direcció de l'entitat americanista, va editar l'obra *Las Bodas de Oro de la Casa de América* amb la qual es va fer un homenatge a Rafael Vehils pel seu extens treball americanista a Catalunya. Molt abans, el 1922, Enrique Deschamps ja li havia dedicat també l'obra *Hombres que valen, Rafael Vehils*.

Tot aquest conjunt bibliogràfic, que hem presentat, permet abastar i valorar el pensament polític, econòmic, cultural i social de Vehils dintre el projecte americanista català que va intentar reconstruir les relacions iberoamericanes a partir de 1900; i alhora ampliar el coneixement dels homes que van acompanyar Francesc Cambó fins a la seva mort sobtada a Buenos Aires, la primavera de 1947, després d'haver estat vacunat contra la febre groga, a punt d'embarcar-se per retornar definitivament a Catalunya, via Àfrica. Com es natural, les especulacions sobre aquest inesperat final d'evidents conseqüències polítiques no han deixat de suscitar-se.

Com ja hem tingut oportunitat d'exposar en capítols anteriors, els equips d'assessors i d'executius de Cambó no foren només uns professionals prestigiosos de la gestió empresarial, sinó que també combregaven amb l'ideari del líder de la Lliga que abastava altres aspectes com la defensa de la catalanitat, el liberalisme, la democràcia i el mecenatge cultural que Cambó va procurar desenvolupar amb tots els mitjans tècnics i professionals que l'època i les circumstàncies que li van tocar de viure li van permetre. És evident que no sempre els mètodes emprats van ser ben compresos pels seus contemporanis i, sovint, davant de determinats moments compromesos, els seus detractors els han volgut presentar com poc escrupolosos i fins i tot corruptes, obviant l'excel·lència de la gestió i l'entorn hostil en què es van desenvolupar.

Tornant a una de les responsabilitats més importants que Rafael Vehils exercí, com fou la direcció general de la CHADE a l'Argentina, voldríem comentar-ne algun dels episodis viscut per

aquesta empresa, com una mostra del que acabem d'exposar. L'esmentada companyia d'energia abastia d'electricitat, des de feia dècades, Buenos Aires i la seva àrea metropolitana, la gran ciutat d'Amèrica del Sud, en el moment de la seva gran expansió. Als anys 1940, la CHADE ho va passar molt malament perquè el 4 de juny de 1943 hi va haver un cop d'Estat de joves militars nacionalistes argentins, entre ells el coronel Juan Domingo Perón (1895-1974), amb un discurs nacionalista i nacionalitzador contra les companyies estrangeres i –no oblidem– favorable a les potències de l'Eix. Era, en certa manera, una reacció al que havia estat qualificat com la *Década Infame*, en què es produïren la pròrroga de contractes d'importants serveis públics.

A resultes del triomf del *putsch*, els colpistes van muntar una comissió d'investigació sobre les esmentades companyies que va portar que hi passessin també els principals executius de la CHADE, els dos homes de Francesc Cambó (que en aquell moment n'era el president del consell d'administració): Rafael Vehils i Andreu Bausili. Vehils, que ja no era director general, va estar detingut dues setmanes i Bausili va ser llargament interrogat en relació a qüestions d'ordre fiscal que afectaven la companyia. D'altres presidents i alts executius de companyies estrangeres, entre elles d'espanyoles que construïen el metro de Buenos Aires, foren empresonats, acusats de corrupció.

Quan hi va haver les eleccions de 1946, en què Perón es va presentar contra la coalició de totes les altres forces que incloïa des dels comunistes fins a l'extrema dreta, la CHADE li va fer costat. Un cop guanyades, Perón va nacionalitzar els ferrocarrils i els tramvies (en mans britàniques), els petroliis, com la YPF, (en mans dels alemanys i els nord-americans) i altres empreses estrangeres. La CHADE, que recordem-ho ja era CADE, no ho va ser. Formalment, era una companyia argentina, des del traspàs dels actius, duts a terme encara per Rafael Vehils, a la fi de 1936. Finalment, durant el mandat de 1958 a 1962 del president Arturo Frondizi (1908-1995), pertanyent a la Unión Cívica Radical, la CADE va ser adquirida per la República Argentina.

Alguns crítics de l'obra i de la personalitat de Francesc Cambó han volgut censurar més les accions de defensa d'interessos legítims, no sempre obscures sinó més sovint fruit d'una brillant gestió professional, com per altra banda era divisa i marca de la casa, que

les deficiències i mancances democràtiques i ètiques i l'exacerbació nacionalista de les estructures polítiques i administratives amb les quals Cambó va haver de conviure, tant a Espanya com a l'Argentina.

Tenim la impressió, malauradament, que alguns dels nostres capparets actuals més significatius, continuen centrant la seva anàlisi sobre la Lliga, Cambó i els seus homes, més sobre llur adscripció formalment de *dretes* i no volen valorar prou el seu discurs catalanista, amarat de modernitat i de dinamisme, que en molts aspectes no ha perdut la seva vigència i utilitat. I, evidentment, Rafael Vehils i Grau en fou un digne representant i un eficaç gestor, com així n'hem pretès aixecar acta.

Nota bibliogràfica

Joan Coromines, *Onomasticon Cataloniae*. Vol. VII. Curial Edicions. Barcelona, 1997.

Gabriela Dalla Corte: *Casa de América de Barcelona (1911-1947). Comillas, Cambó, Gili, Torres y mil empresarios más en una agencia de información e influencia internacional*. Pròleg de Francesc Granell Trias. Editorial Lid. Madrid, 2005.

G. Dalla Corte: "El archivo de la Casa de América de Barcelona, o una historia olvidada del patrimonio histórico de Cataluña" a *Actes del I Congrés Catalunya-Amèrica. Fonts i Documents de Recerca*. 25 i 26 de febrer de 2004.

G. Dalla Corte: "Empresas, asociaciones y redes sociales en el cono sur: el sector de la electricidad (1920-1940)" a *América Latina, realidades diversas*. Barcelona, 2005.

Diccionari dels Catalans d'Amèrica. Generalitat de Catalunya. Comissió Amèrica i Catalunya. (Dirigit per Albert Manent). Barcelona, 1992-1993.

Enciclopedia Universal Ilustrada Europea-Americana. Espasa-Calpe S.A. Supl. Anual 1959-60. Madrid, 1964.

¿Quién es quién en Argentina? Biografías contemporáneas. Guillermo Kraft. Buenos Aires, 1947.

Borja de Riquer i Permanyer: *L'últim Cambó (1936-1947)*. Eumo Ed. Vic, 1996.